

Типи раціональності

в історичному розвитку науки, починаючи від XVII ст. виникли **три типи наукової раціональності** і відповідно три великі етапи еволюції науки:

- 1) класична наука (у двох її станах: додисциплінарна і дисциплінарно організована наука);
- 2) некласична наука;
- 3) постнекласична наука.

Між цими етапами існують своєрідні "перекриття", причому поява кожного нового етапу не відкидала попередніх досягнень, а тільки окреслювала сферу їхньої дії, їхню застосовність до певних типів завдань.

Кожен етап характеризується особливим станом наукової діяльності, спрямованої на постійне зростання об'єктивно-істинного знання.

- Якщо схематично зобразити цю діяльність як відношення "**суб'єкт-засоби-об'єкт**" (включаючи до розуміння суб'єкта ціннісно-цільові структури діяльності, знання і навички застосування методів і засобів), то описані етапи еволюції науки виступають як різні типи наукової раціональності, що характеризуються різною глибиною рефлексії стосовно самої наукової діяльності.

Класичний тип наукової раціональності

- центруючи увагу на об'єкті, прагне при теоретичному поясненні й описі елімінувати все, що стосується суб'єкта, засобів і операцій його діяльності.
- Така елімінація розглядається як необхідна умова одержання об'єктивно-істинного знання про світ.
- Цілі й цінності науки, що визначають стратегії дослідження і способи фрагментації світу, на цьому етапі, як і на всіх інших, детерміновані домінуючими в культурі світоглядними установками і ціннісними орієнтаціями. Але класична наука не осмислює цих детермінацій.

Некласичний тип наукової раціональності

- враховує зв'язки між знаннями про об'єкт і характер засобів та операцій діяльності.
- Експлікація цих зв'язків розглядається як умова об'єктивно-істинного опису і пояснення світу.
- Зв'язки між внутрішньонауковими і соціальними цінностями та цілями, як і раніше, не виступають предметом наукової рефлексії, хоча імпліцитно вони визначають характер знань (визначають, що саме і яким способом ми виділяємо й осмислюємо у світі).

Постнекласичний тип раціональності

- розширює поле рефлексії над діяльністю.
- Він враховує співвіднесеність одержуваних знань про об'єкт не тільки з особливістю засобів і операцій діяльності, але і з ціннісно-цільовими структурами.
- Причому есплікується зв'язок внутрішньонаукових цілей з позанауковими, соціальними цінностями і цілями.

Перехід науки на
постнекласичну стадію розвитку
привів до зародження
міждисциплінарного дискурсу, і
відповідно **вибір єдино
правильного методологічного
напрямку дослідження
неможливий і шкідливий.**

- У рамках постнекласичного підходу дослідження передбачає
- узгодження різних наукових теорій і парадигмальну толерантність,
- множинність методологічних орієнтирів,
- вироблення загальнонаукової мови, адекватної як для природничо-наукового, так і для гуманітарного знання;
- критичне самоосмислення в мінливих дослідницьких контекстах;
- герменевтичний стиль мислення.

Важливо підкреслити, що різні типи наукової раціональності не заперечують один одного, а доповнюють, передбачаючи принципово різне бачення об'єкта дослідження.

Відповідно й дослідження на основі постнекласичної парадигми передбачає комплексність методології, методологічних підходів і методів.

Дослідження ґрунтується:

- - на *загальнофілософському рівні* – на принципах діалектики та принципах раціогуманізму;
- - на *загальнонауковому рівні* – на системній методології та її подальших розробках у вигляді синергетики, структурно-функціонального, семіотичного, герменевтичного підходів, соціального конструктивізму;
- - на *рівні методології психології* – на принципах постнекласичної психології, культурологічного підходу, когнітивного підходу;
- - на *рівні конкретно-наукової методології* – на модельному підході, якісних та кількісних методах.

Загальнофілософський рівень

Принципи діалектики

- розвитку,
- загального зв'язку,
- детермінізму,
- історизму,
- системності
- цілісності.

Рівень загальнонаукової методології

- ***Системна методологія.***
- Системний погляд на детермінацію психіки й поведінку людини може бути виражений такими положеннями:
 - - можливість виникнення й існування будь-якого психічного явища визначається різними обставинами (детермінантами), які можуть виконувати функції причини, наслідку, зовнішніх і внутрішніх факторів, умов, передумов і опосередкованих ланок;
 - - типи детермінант є взаємозалежними й утворюють систему;
 - .

- - співвідношення між детермінантами є рухливим – те, що в одних випадках є передумовою, в інших може виявитися причиною, фактором або опосередкованою ланкою;
- - конкретний склад і структура системної детермінації залежать від поточних обставин життя людини;
- - рух або зміна детермінант мають закономірний характер і є необхідною умовою розвитку суб'єкта (його психіки, поведінки);
- - включаючись у систему об'єктивних зв'язків і відносин дійсності, те або інше психічне явище (форма активності суб'єкта) само виступає в ролі найважливіших детермінант життєвих процесів – як природних, так і соціальних

Синергетичний підхід.

- Синергетика (теорія самоорганізації) – напрям наукового пошуку, що визначив зміну парадигми в природних і соціальних науках у напрямку «самоструктурування складних систем».
- *Синергетика* – наука, що досліджує процеси довільного переходу складних систем з менш упорядкованого, неврівноваженого стану в більш упорядкований та розкриває такі зв'язки між елементами цієї системи, за яких їхня сумарна дія в рамках системи перевищує за своїм ефектом просте додавання ефектів дій кожного елемента окремо.

Структурно-функціональний підхід

- – один із найбільш розвинених і детально розроблених підходів у соціогуманітарному знанні, що задає принципи дослідження соціокультурних явищ і процесів (на рівнях суспільства, соціуму та культури, особистості, будь-якого соціального «об'єкта» – групи, спільності, інституту, організації) як системно-організованої структурної цілісності, у якій кожний елемент має певне функціональне значення (функцію всередині цієї цілісності).

- У рамках системного підходу структурний та функціональний аналізи розглядаються як два різні аспекти системного аналізу і дві взаємодоповнювальні й взаємопроникні стратегії дослідження. Центральними для структурно-функціонального аналізу є поняття структури й функції.

- **Структура** – це модель, яка дає можливість пізнання реальності. Структура – це ядро системи, яке надає системі певної спрямованості й функціональності (інакше кажучи, система – це структура в русі, дії).
- **Функція** розглядається у двох аспектах: як «призначення» («роль») «одного» з елементів деякої цілісності стосовно «іншої» або до системи в цілому; як така залежність у рамках даної цілісності (системи), за якої зміни «одного» виявляються похідними (функцією) від змін «іншого».

- **Функціональний підхід** є не стільки способом обійти внутрішню складність об'єкта дослідження, скільки засобом для виявлення істотних сторін цього об'єкта, його специфічної природи, джерела якої слід шукати у сфері відносин *об'єкт-середовище*. Функціональний підхід лежить в основі методу моделювання явищ, що протікають у більш складних системах.

- **Структурний підхід** заснований на принципі структурної (або фізичної) замкнутості, у рамках же функціонального підходу виникає поняття функціональної замкнутості як вираження діалектичної єдності об'єкта й середовища.

Семіотика

- – наука, що вивчає будову й функціонування знакових систем.

Семіотика – наука про знаки, метанаука, що покриває цілий спектр наук, які оперують поняттям знака.

Семіотика не стільки інтердисциплінарна, скільки інтегративна, тому що спирається на конкретні дані багатьох наук.

Постійний процес знакоутворення – створення символів, просторово-часових уявлень, їхньої трансляції – є об'єктом семіотики.

Семіотика вивчає світ, культуру й соціум як знакові системи, за допомогою яких створюється, зберігається й передається інформація.

Герменевтичний підхід.

- Герменевтика (буквально – *мистецтво тлумачення текстів*) фокусує увагу на проблемах розуміння й взаєморозуміння людей, розглядаючи їх як проблему ідентичності й розходження свідомостей, як проблему мовних способів досягнення цієї ідентичності.
- Для герменевтичної методології гуманітарних наук характерним є виділення знаково-символічного боку пізнавальної діяльності й перенесення лінгвістичних і літературознавчих методів дослідження в загальну методологію гуманітарних наук

- Особливості *герменевтичної методології*: прийняття дихотомії природничих і гуманітарних наук; виділення герменевтичної методології тексту як предметної основи, що розуміється як знаково-символічна система в її соціокультурному й історичному контексті; при цьому слово розглядається як системотворний елемент культури; діалоговий характер герменевтичної методології (принцип діалогізму) передбачає розуміння в діалозі; поділ меж специфічно знакового змісту (об'єктивного змісту тексту) і його психологічних моментів.

Рівень психологічної методології

- **Методологія постнекласичної психології.** Основна парадигма постнекласичної науки – парадигма становлення й самоорганізації.
- Постнекласична наука базується на синергетиці, за якої історичний час, системність (цілісність) і розвиток визнаються як найважливіші характеристики буття.
- Постнекласична наука оперує загальнонауковою метамовою і дозволяє відмовитися від вибору одного методологічного підходу.
- Постнекласична психологія орієнтована на методологічний контекст гуманітарних наук.
- Вона розглядає життя як потік хаотично мінливої й невизначеної розмаїтості, наполягає на неможливості вивчення людини ізольовано від контекстів її життєдіяльності, вважаючи найбільш актуальними проблемами сучасної психології життєвий шлях, стиль життя, життєві стратегії, цілі й сенс життя особистості.

Д.О. Леонтьєв, розмірковуючи про трансформації психології, виділив її основні напрямки – «...від пошуку знань до соціального конструювання; від монологізму до діалогізму; від ізольованого індивіда до життєвого світу; від детермінізму до самодетермінації; від потенціалізму до екзистенціалізму; від кількісного підходу до якісного; від стратегії, що констатує, до дієвої»

- Н.В. Чепелєва вказує, що основними методологічними орієнтирами постнекласичної психології є соціальний конструктивізм і гуманітарна парадигма, що трактує особистість не як природний об'єкт, а як об'єкт культурний.
- Н.В. Чепелєва вважає, що поведінка особистості задається насамперед мовою як найважливішим атрибутом культури

Культурно задані схеми (скрипти, міфи, наративи, концепції) означають події, дії, предметні сфери й при цьому є основою організації розуміння, поведінки, діяльності й створення нової реальності – реальності особистого досвіду. На основі культурно заданих схем особистість створює власні схеми і сценарії, які і є основою поведінки.

Культурологічний підхід

у психології базується на таких принципах:

поясненні міжіндивідуальних взаємодій через призму колективних процесів більш високого рівня;

елементи культури (цінності й норми) розглядаються як регулятори цих взаємодій.

Когнітивний підхід

у дослідженні передбачає акцент на культурі, що розуміється як колективна свідомість або як загальна система знань, вірувань і правил, що визначають відповідні форми поведінки.

Для когнітивної психології ключовими є поняття «репрезентація» і «процес».

Теоретична основа дослідження

- культурно-історична концепція Л.С. Виготського,
- діяльнісний підхід
- вчинковий підхід В.А. Роменця,
- інтегративно-особистісний підхід Г.О. Балла,
- концепція свідомості В.П. Зінченка,
- структурно-динамічна концепція переживання Л. Р. Фахрутдінової,
- психологічна теорія ставлень В.М. Мясіщева, с
- ситуаційний підхід у психології (К.А. Абульханова-Славська, Б. Г. Ананьєв, Л.І. Анциферова А.В. Брушлинський Л.Ф. Бурлачук та О.Ю. Коржова, Ф.Е. Василюк, Н.В. Грішина, Ф. Знанецький, К. Левін, О.М. Леонтьєв, Д. Магнуссон, В. Мішель, Г. Мюррей, Л. Зейгарник, В.С. Мерлін, С.Л. Рубінштейн О.В. Рягузова, М. М. Слюсаревський, Х. Томе, О.В. Шорохова, В.І. Уварова).

- **Наука** — це форма інтелектуальної діяльності людства, скерована на отримання істинних знань про світ (природу, суспільство, мислення), на відкриття об'єктивних законів світу і передбачення тенденцій його розвитку.
- **Наука** — сфера діяльності людини, спрямована на отримання (вироблення і систематизацію — сфера діяльності людини, спрямована на отримання (вироблення і систематизацію у вигляді теорій — сфера діяльності людини, спрямована на отримання (вироблення і систематизацію у вигляді теорій, гіпотез — сфера діяльності людини, спрямована на отримання (вироблення і систематизацію у вигляді теорій, гіпотез, законів природи — сфера діяльності людини, спрямована на отримання (вироблення і систематизацію у вигляді теорій, гіпотез, законів природи або

Отже, наука є узагальненням реальності, сумою знань-суджень, що відповідають конкретному масштабу узагальнення.

- .
- Наука передбачає процес отримання нового знання і результат цього процесу (систему об'єктивних знань, що адекватно відображають реальність). Вона наділена суттєвими ознаками, що принципово відрізняють її від інших можливостей пізнання світу.
- На відміну від міфології та релігії наука є об'єктивною, має апарат дослідження та певні схеми доведень, здатна відрізнити істинне знання від помилкового або суб'єктивного. Наука прагне до пізнання внутрішньої сутності явищ і до побудови системи знань, на противагу об'єктивному емпіричному знанню, отриманому на основі практичного досвіду, яке описує лише зовнішні аспекти явища.

- **Наукове дослідження** – це особлива форма процесу пізнання, систематичне, цілеспрямоване вивчення об'єктів, в якому використовуються засоби і методи науки і яке завершується формування знання про досліджуваний об'єкт.

- **Теорія** (від грец. θεωρία — розгляд, дослідження) — сукупність висновків, що відображає відносини і зв'язки між явищами реальності у вигляді інформаційної моделі.
- **Наукова теорія** — це система узагальненого знання — це система узагальненого знання, пояснення різнобічності подій, ситуацій, що відбуваються у природі — це система узагальненого знання, пояснення різнобічності подій, ситуацій, що відбуваються у природі чи суспільстві.
- **Теорія** - Це найбільш адекватна форма наукового пізнання, система достовірних, глибоких та конкретних знань про дійсність, яка має струнку логічну структуру і дає цілісне, синтетичність уявлення про закономірності та суттєві характеристики об'єкта.

- **Мéтод** (від грец. μέθοδος — «шлях крізь») — систематизована сукупність кроків, які потрібно здійснити, щоб виконати певну задачу чи досягти певної мети; поняття тотожне алгоритму дій і технологічному процесу.
- **Метод, -у.** Спосіб пізнання, дослідження або практичного здійснення чогось тощо: *експериментальний метод, порівняльний метод вивчення, методи впливу.*
- **Метод** – це засіб досягнення будь-якої мети, вирішення конкретного завдання; сукупність прийомів або операцій практичного чи теоретичного засвоєння (пізнання) дійсності.

- **Науко́вий ме́тод** (або Ме́тоди науко́вого дослі́дження) — сукупність методів (або Ме́тоди науко́вого дослі́дження) — сукупність методів встановлення параметрів (або Ме́тоди науко́вого дослі́дження) — сукупність методів встановлення параметрів, структури (або Ме́тоди науко́вого дослі́дження) — сукупність методів встановлення параметрів, структури, інших характеристик (або Ме́тоди

- **Найважливішою ознакою науки є метод дослідження** - сукупність прийомів і операцій, способів обґрунтування системи знань, контролю об'єктивності отриманих результатів, побудови моделей дійсності. Він не довільний, а зумовлений об'єктивними можливостями науки, особливостями об'єкта пізнання. На позначення сукупності методів, які застосовують у конкретній науці, використовують **поняття "методологія"**, яке означає також і вчення про наукові методи пізнання світу.

- Наука - соціокультурна діяльність, своєрідне суспільне явище. Основне завдання науки - виявлення об'єктивних законів дійсності, ***а її головна мета - істинне знання.***
- Критеріями науковості, які відрізняють науку від інших форм пізнання є: об'єктивність, системність, практична націленість, орієнтація на передбачення, суворота доказовість, обґрунтованість і достовірність результатів.

- ***Методологія*** – система принципів і засобів організації та побудови теоретичної й практичної діяльності, а також вчення про цю систему.
- ***У методології науки виділяються такі функції науки, як опис, пояснення, передбачення, розуміння.***

- Наукознавство - це комплексне дослідження і теоретичне узагальнення досвіду функціонування науки як цілісної системи з метою підвищення ефективності процесів наукової діяльності за допомогою засобів соціального впливу.

- **Парадигма (філософія)** — сукупність філософських, загальнотеоретичних основ науки; система понять і уявлень, які властиві певному періодові розвитку науки, культури, цивілізації.
- **Парадигма** — це сукупність переконань, цінностей і методів, які визнаються певним науковим співтовариством.
- **Парадигма** — це спільне світорозуміння, поділяючи яке, розмежовані на початках вчені утворюють згуртовану групу — наукове співтовариство.

- У сучасному розумінні **парадигма** - це сукупність передумов, що визначають конкретне наукове дослідження (знання) і визнаних на даному етапі. Поняття "парадигма" у філософії науки введено позитивистом Г. Бергманом і широко поширене американським фізиком Куном для позначення провідних представників і методів одержання нових даних в періоди екстенсивного розвитку знання. Часто замінюється поняттям "картина світу".

- **Світо́гляд** — сукупність переконань — сукупність переконань, оцінок — сукупність переконань, оцінок, поглядів — сукупність переконань, оцінок, поглядів та принципів — сукупність переконань, оцінок, поглядів та принципів, які визначають найзагальніше бачення та розуміння світу — сукупність переконань оцінок поглядів

- **Закон** - необхідне, суттєве, стає співвідношення, що повторюється між окремими явищами.
- Серед багатьох сформованих наукою законів виокремлюють спільні (фундаментальні), загальні та часткові. Спільні закони виявляються в усіх сферах буття (закони і принципи самоорганізації та еволюції). Загальні закони стосуються деякою мірою суміжних наукових галузей. Наприклад, закони збереження, спрямованості процесів, періодичності виявляються в усіх природничих науках і частково в гуманітарних. Часткові закони діють в окремій галузі, наприклад, закон вектора історичного розвитку - в історії, закон генетики - в біології, закони Ньютона, Ейнштейна - у фізиці.

ЗАГАЛЬНОНАУКОВІ МЕТОДИ

- **Аналіз** - метод дослідження, що полягає в уявному розчленовуванні цілого явища на складові частини більш прості, виділення окремих сторін, властивостей, зв'язків.
- **Синтез** - метод дослідження, що полягає в уявному з'єднанні окремих сторін, властивостей, зв'язків явища складного й досягнення цілого в його єдності.
- **Індукція** - метод переходу від знання окремих фактів до знання загальних закономірностей, суттєвих і необхідних зв'язків.

Дедукція - метод переходу від загальних пропозицій до приватних, вивод нових істин з відомих з допомогою законів і правил логіки.

- За допомогою дедукції, за умови істинності посилок, отримуємо достовірне знання про світ.
- **Моделювання** - науковий метод, заснований на використанні як засіб пізнання моделей і виведення за аналогією. Під *аналогією* розуміється подібність, подібність якихось властивостей, ознак або відносин у різних в цілому об'єктів. Якщо робиться логічний висновок про наявність якогось-небудь властивості, ознаки, відносини у досліджуваного об'єкта на підставі встановлення її подібності з іншими об'єктами, то цей висновок називають умовиводом за аналогією.

КОНКРЕТНІ НАУКОВІ МЕТОДИ

- У психології використовуються як загальнонаукові, так і специфічні методи. Специфіка психічної діяльності вимагає розробки й застосування спеціальних методів її пізнання та формування. Основними методами психології є *спостереження, опитування, тестування, експеримент*.
- **Спостереження** – метод психологічного дослідження, який полягає у спостереженні за об'єктом дослідження, реєстрації та поясненні психологічних фактів. Метод спостережень характеризується безпосереднім сприйняттям явищ і процесів у їхній цілісності і динаміці.
- Різновидом спостереження є *самоспостереження (інтроспекція)* – вивчення дослідником особливостей власного внутрішнього світу.

Види спостережень.

- *Життєве* – обмежується описуванням зовнішніх явищ, реєстрацією фактів. Відповідь про причини тих чи інших вчинків, дій знаходиться навмання, методом проб і помилок. Життєве спостереження відрізняється своєю випадковістю, неорганізованістю, безплановістю.
- *Наукове* – передбачає наявність чіткого плану фіксування отриманих результатів у спеціальному щоденнику, формуванні гіпотези, яка пояснює психологічну природу спостережуваного явища, наявність узагальнень та висновків.
- *Зовнішнє (об'єктивне)* – збір даних про психологію і поведінку людини шляхом прямого спостереження зі сторони.
- *Внутрішнє (суб'єктивне) або самоспостереження* – використовується тоді, коли психолог-дослідник вивчає явища в тому вигляді, в якому вони відбиваються безпосередньо в його свідомості.
- *Вільне* – не має наперед встановлених рамок, програми, процедури проведення.
- *Стандартизоване* – має наперед встановлені рамки, програму, процедуру проведення.
- *Включене* – дослідник виступає в ролі безпосереднього учасника того процесу, за ходом якого він веде дослідження.
- *Стороннє* – не передбачає особисту участь спостерігача в тому процесі, який він вивчає.

- ***Опитування*** – метод дослідження, при використанні якого людина відповідає на ряд питань, що їй задаються.
- ***Види опитувань***
- ***Письмове*** – анкетування.
- ***Усне*** – інтерв'ю, бесіда.

- ***Тестування*** – спеціалізований метод психологічного дослідження, застосовуючи який можна отримати точну кількісну або якісну характеристику розвитку певних психічних явищ за допомогою порівняння їх показників з еталонними.

- ***Експеримент*** – метод психологічного дослідження, специфіка якого полягає в тому, що в ньому продумано створюється штучна ситуація, у якій досліджувана властивість виявляється найкраще і її можна точніше і легше оцінити. Це головний метод психологічних досліджень, який передбачає активне втручання дослідника в діяльність досліджуваного з метою створення умов, в яких виявиться психологічний факт.
- ***Види експериментального методу***
- ***Природний експеримент.***
- ***Лабораторний експеримент***

- **Методологічні настановлення в сучасній психології - ригоризм, лібералізм, плюралізм, монізм, амбівалентність**

- **Немає чітких критеріїв вибору адекватних методологічних засобів, здатних забезпечити методологічну допомогу, коли виникає гостра необхідність в ній при вирішенні тієї чи іншої конкретно-наукового завдання. При цьому мова йде про методологічному знанні будь-якого рівня з чотирьох - вибір методики, психологічної теорії, загальнонаукового або філософського підходу. У цьому випадку доводиться ставити **«Методологічний експеримент»**, Результати якого постфактум підтвердять або спростують наші очікування. Тому не обгрунтовані надії на побудову універсальної і єдиної методологічної теорії, адекватної для використання в психологічному дослідженні будь-якого рівня.**

- **Частина психологічного співтовариства (значна частина практикуючих психологів) вважає, що будь-яка методологічна рефлексія веде від суті справи в погану нескінченність безплідного філософствування і вербалізму -**
Позиція, що перекликається з
установками позитивізму.

- Прямо протилежна позиція - **«методологічний ригоризм»** або **«методологічний монізм»**. Повинна існувати єдина «по-справжньому наукова» методологія. Суворе дотримання цієї методології є критерієм науковості. Це настольгія по марксистсько-ленінської методології науки. Навряд чи можна побудувати таку методологію.

- **«Методологічною анархізм»** - так можна було б назвати наступну позицію, але термін вже використовується в іншому значенні. Вибір методологічної позиції довільний, і його можна робити виходячи зі своїх суб'єктивних смаків і уподобань. Роль методології прихильниками цієї позиції також оцінюється досить низько.

- **«Методологічний лібералізм».** Різні типи психологічного пояснення релевантні різним рівням детермінації психічного. При цьому кожен рівень детермінації психічного має самостійної значимістю і принципово незамінний жодним іншим. Основне застосування сил методології - розглядати переходи між різними рівнями. Найбільш перспективними для побудови зв'язної системи психологічного знання «представляються комплексні, міжрівневого пояснення, в яких знайшлося б місце і для сенсу життя, і для нейронів, і для соціуму ...»

- **«Методологічний плюралізм».** В принципі можна розраховувати на створення єдиної психологічної теорії за рахунок зв'язування принципово різних предметів аналізу за рахунок «комплексних міжрівневих переходів». Такої позиції дотримуються і автори цього підручника !!! Тобто Смирнов і Корнілова! Кожна теорія конститує свій предмет і метод дослідження, тому побудова єдиної теорії психічного передбачало б створення універсального методу дослідження психічної реальності. А це нереально

- **Методологічний плюралізм** - система поглядів, згідно з якою адекватність тих чи інших методологічних засобів психологічного аналізу (**Включаючи і власне психологічні теорії на рівні конкретно-наукової методології**) може бути виявлена тільки в ході «методологічного експерименту», і не може існувати теорія навіть найвищого рівня, яка б апріорі була придатною для подолання знову виникає пізнавальної труднощі.

